

cisnosti interpretace je podáno vše podstatné. Fragmenty vlysu Telefova jsou provázeny výkladem mythu o bájném praotci rodu Attalovců. Dále jsou uvedeny i jiné pergamské skulptury v museu. Závěrečná kapitola vypráví o osudu oltáře od doby jeho objevení Humannem a končí novou rekonstrukcí po vrácení plastik ze Sovětského svazu, v níž byly provedeny některé korektury podle výzkumu nejnovější doby. Úplně je rekonstruována v museu západní strana oltáře se schodištěm, severní a jižní strana jsou zkráceny (podány jen v odlitcích) a ostatní části ze severní, východní a jižní fronty jsou umístěny na třech stěnách musejního sálu. Přidán je seznam jmen božstev, vysvětlivky odborných výrazů a poukazy na hlavní literaturu. Názornost výkladu zvyšuje 57 ilustrací, mapa, plán akropole a grafické rozložení fragmentů. Obecně srozumitelné podání je zajímavé a vědecky spolehlivé.

*

K uvedeným plastikám se našly další doplňky. R. 1963 objevila E. Rohdeová v skladišti pergamského musea tři zlomky představující hadí hlavu, jež tvoří součást hadonohého giganta ze severní strany oltáře a dala se zařadit ke skupině zv. Beissergruppe. Je to cenný doplněk pro tuto porušenou část kompozice díla (AA 1964, 91—100, obr. 1—4, E. Rohde). H. Luschey, ředitel německého ústavu v Cařihradě a nyní v Teheranu, publikoval r. 1962 (Funde zu dem grossen Fries von Pergamon. 116/117 Wickelmannsprogramm d. Arch. Gesellschaft zu Berlin, str. 42, obr. 26) čtyři nové fragmenty patřící ke gigantomachii a dva zlomky z Telefova vlysu. Jsou to: hlava Afrodity ze severní strany vlysu (z archeol. musea v Cařihradě), torso mužské (Hefaista) v exomidě, jež umísťuje L. na východní straně za Heru (z musea v Bergama), ženská hlava, kterou E. Rohde v DLZ 84, 1963, 470 nn., vylučuje z této spojitosti pro jiný druh mramoru, a hadí hlava jednoho giganta na severní straně. Telefov vlys doplňuje hlava z musea v Bergama a kus obličeje jeho druha v museu v Berlíně. Na další fragmenty v Britském museu, ve Worksop, Nottinghamshire v Britanii a v Cařihradě upozornila M. Bieberová (AJA 67, 1963, 225 nn.).

Gabriel Hejzlar

Gaius Julius Caesar, Zápisky o válce galské. Vyšlo v překladu I. Bureše jako 36. sv. řady „Živá díla minulosti“ ve SNKLU, Praha 1964. Stran 279.

Po Sallustiových monografiích o Katilinově spiknutí a o válce s Jugurthou vyšel překlad dalšího antického díla z období krize římské republiky, a to memoárového díla napsaného jedním z hlavních účastníků této krize.

Překladateli známému dřívějšími překlady Ovidia se podařilo přiblížit českému čtenáři všechny hodnoty originálu. Nynější překlad vychází už podruhé, není však přetiskem překladu, který vyšel poprvé r. 1940 a na počátku druhé světové války hověl zvýšenému zájmu o válečné otázky a zálibě v memoárové literatuře a v životopisech. Bureš svůj nový překlad zcela přepracoval. Především odstranil nedostatky, jež vytkl v recenzi C. Vránek (Listy filosofické 69/1942, str. 191—196), jako byl chybný překlad, nepřeložená jednotlivá slova i celé věty, poněkud omezil přílišnou volnost v doplňování textu vsuvkami, jež jej měly učinit srozumitelnějším a často nahrazovaly poznámky, a upustil od problematických moderních equivalentů za latinské vojenské termíny. Ale i jinak překlad pozměnil. Uplatnil v něm stylistickou pohotovost a obratnost, s níž se mu podařilo přetlumočit jasnost a výraznost Caesarova slohu.

Pro Burešův překlad je charakteristické, že nenaodobuje stavbu latinské věty a především četná hypotaktická spojení mění v parataxi, vazbu abl. a jiné participiální vazby překládá zpravidla hlavními větami. Tím však často zbavil celou větu vnitřního napětí, které obyčejně vrcholí na konci souvětí. Někdy větu vedlejší zjednodušuje a vyjadřuje českým substantivem: 1,5,1 id quod constituerant své dřívější rozhodnutí. 1,4,1 poenam..., ut igni cremaretur trest upálení. 1,14,4 quod ... tam insolenter gloriarentur quodque ... admirarentur a nestoudné jejíoh vychloubání ... a vlastní údiv aj. Větu vztažnou nahrazuje neshodným přívlastkem: 1,7,2 pons, qui erat apud Genavam most u Genavy. 1,3,1 ea quae ad proficiscendum pertinerent comparare

vykonati všechny přípravy k odchodu; různá formální spojení zjednodušuje: 1,2,7 his rebus fiebat, ut a tak; 1,14,6 quae cum ita sint přesto však.

Pro větší srozumitelnost nahrazuje zájmena, zvláště osobní a ukazovací vlastními jmény, a to zejména v delší nepřímé řeči, kde ponechání zájmen, jak je jich použito v originálu, by mohlo čtenáři znesnadňovat pochopení textu anebo jej uvádět v omyl; z téhož důvodu místo apelativ klade jména vlastní.

Předností překladu je také věcně správný a přitom zcela jasný a srozumitelný popis vojenských operací a různých technických zařízení; týká se to i stavby mostu přes Rýn 4,17 a komplexu opevnění u Alesie 7,72—73 s výjimkou některých podrobností, jako je 7,73,4 hos cippos appellabant vojáci jim říkali „náhrobek“, kde čtenář bez vysvětlující poznámky — ta ostatně chybí — nepochopí, proč vojáci říkali zašpícatěným kůlům, v originále cippi, náhrobky; sáhl-li by po originálu, našel by pod příslušným heslem v Novotného Latinsko-českém slovníku stručně a jasné poučení. Tím méně pochopí, proč se v 7,63,8 kolíkům s železnými háky říkalo „pobízeče“, samo latinské stimulus by mu řeklo více.

Důsledné rozlišení některých výrazů, jichž Caesar užívá jako přesných termínů, se zachovává i v překladu. Patří sem např. civitas kmen, civitates hrazená sídla, oppidum hradiště, jindy hrazené sídliště, vicus otevřená vesnice, aedificium osamělý dvorec, jindy dvorec. Na tuto Caesarovu důslednost a přesnost potvrzenou archeologickými výzkumy upozornil A. Grenier (Archéologie Gallo—Romaine, str. 782 n., Paris 1934).

Je jisto, že překlad nemůže nikdy nahradit nebo zcela věrně napodobit originál. Vskutku překladatel zůstal také leccos dlužen neobyčejně čistotě, snadnosti a pravidelnosti jazyka, jaký vytvořil skvělý stylist, který i přes usilovnou činnost nacházel na vzdálených výpravách volný čas pro literární práci. S věcně referujícím a neosobním tónem Caesarova vypravování je někdy v rozporu úsilí překladatele o emocionální podání. Tak za kritické situace v bitvě o tábor vypravuje Caesar 2,25,1 rem esse in angusto vidit neque ullum esse subsidium, quod submitti posset Caesar vidí: Zle je! A zálohy vůbec není, abys ji mohl poslat na pomoc. — Na mylnou zprávu o strachu Římanů se Venellové rozhodnou nenechat si ujít jedinečnou příležitost a zaútočit na tábor 3,18,5 ad castra iri oportere vzhůru tedy na tábor! — O Divikonovi, který vedl poselstvo Helvéciů se vypovídá 1,14,7 hoc responso dato discessit to byla celá jeho odpověď. A šel. — Římané obléhající Avarikum v těžké zásobovací situaci trpělivě snášeli hlad 7,17,3 nulla tamen cox est ab iis audita slůvkas od nich nezasechl. — O příznivější situaci Galů ve srovnání se zhoršenou pozdější situací Caesar říká 7,30,2, re integra a to se jim ještě vedlo.

Nezvykle působí překlad 7,11,9 oppidum diripit atque incendit město dá vojákům Caesar v plen, pak v požeh. — 5,53,2 Indutiomarus ... nocte profudit sebere se Induciomarus ... ještě v noci. — 7,6,1 res urbanas ... commodiorem in statum pervenisse že ... dospěly poměry v Římě ve stav přiměřenější. Nevhodně používá překladatel českého příslovce „hezky“, jímž někdy překládá komparativ: 5,19,2 liberius hezky nevázaně; clariore voce hezky hlasitě; 7,16,3 a 2,30,1 longius hezky daleko; 7,70,4 acrius hezky ostře; ale i jindy 7,32,1 a 3,2,1 complures dies hezkých pár dní; 4,5,2 pronuntiare vypravovat hezky nahlas apod.

Už byla zmínka o přílišné volnosti překladatele v doplňování textu. Nelze namítat proti takovému doplňování, jímž se překlad stává srozumitelnějším a výraznějším: 1,22,2 dicit celý zděšený mu hlásí — 1,25,6 ab aperto latere aggressi udeřili do pravého, ničím nechráněného boku — 1,28,1 reductos in hostium numero habuit s uprchlíky, kteří k němu byli přivedeni zpět, naložili jako s nepřáteli — byli porubáni — 1,32,5 omnes cruciatus všechna myslitelná muka — 2,2,2 cum primum pabuli copia esse inciperet jakmile počínalo být na polích dostatek zelené píce — 2,20,1 vexillum rudá korouhev — 2,23,1 magnam partem eorum impeditam interfecerunt značnou část jich pobili zabranou přecházením a boje neschopnou — 3,13,4 při popisu lodi transtra příčná břevna — nosníky palub — 3,13,8 (naves) minus commode copulis continebantur (lodi) se nedaly právě pohodlně přidržovat hákem a zlézat — 2,9,1 ut impeditos adgrederentur

aby napadli nepřítel přechodem zabaveného a bezbranného — 4,1,5 hi rursus invicem anno post in armis sunt, illi domi remanent přístím rokem se obojí vystřídají, kdo loni hospodařili doma, jsou bojovníky a loňští bojovníci hospodaří zase doma — 5,16,3 equestris autem proelii ratio zato pravidelný boj jezdecký — jezdec proti jezdcí — 7,48,3 more Gallico passum capillum ostentare ukazovat se jim po galském zvyku s rozpuštěnými vlasy na znamení zoufalství. — 6,44,2 more maiorum supplicium sumpsit dal ho popravit „po starém římském zvyku“ — bičováním.

Některá doplnění, jak patrně z uvedených příkladů, vysvětlují text a patří vlastně do poznámek; v nové době je překladatelé dávají do závorek.

Z drobných nejasností a nepřesností cituji dvě: 5,52,2 producta legione cognoscit non decimum quemque esse reliquam militem sine vulnere dav legii nastoupit přesvědčí se přehlídkou, že ani desátý z mužstva nezůstal nezraněn; příliš doslovný překlad je méně jasný, kdežto jednoduchý latinský text je srozumitelný v tom smyslu, že ztráty římského vojska byly tak veliké, že sotva jeho desetina zůstala neporaněna, ostatně tak to je také vyjádřeno v 1. vydání — 7,16,2 ibi per certos exploratores in singula diei tempora, quae ad Avaricum gererentur, cognoscebat tam se dával pravidelnými výzvědnými hlídkami hodinu co hodinu zpravoúat o tom, co se děje u Avarika. Překladatel chtěl patrně zdůraznit, že si Vercingerix přál, aby mu bylo posíláno hlášení co nejčastěji, ale skutečný smysl je ten, že mu šlo o pravidelná hlášení — překladatel to částečně naznačuje doplněním adjektiva pravidelnými — podávaná v stanovenou denní dobu, proto ani diei v překladu vynechané není zbytečné.

Zatímco se Caesar vyhýbá zdání, že se chce pochlubit svými úspěchy, překlad, v němž je výraz neutrálního významu někdy nahrazen sloverá blíže určeného obsahu, oslabuje zdánlivou autorovu objektivnost: 2,35,1 his rebus gestis těmito úspěchy. Čtenář podléhá účinku takového jednostranného zabarvení mluvy tím spíše, jestliže jako zde jde o zakončení celoroční bojové činnosti. Chladná objektivnost autora, který jako nejvyšší velitel armády vidí a hodnotí události jen z vojenského hlediska, vrcholící právě v nejdramatičtějších situacích je sice v překladu oslabována vzrušenějším slohem, ten však působí sugestivněji a čtenář je strhován a udržován v napětí vypravováním hlavních událostí, takže mu snadno unikají některé jejich důsledky, které jako podružné buď již Caesara dále nezajímají anebo zůstávají z politických důvodů úmyslně zamlčeny.

To však není nedostatek překladu, nýbrž naopak jeho přednost, jíž překladatel dovedl svým způsobem vyvážit umělecké hodnoty Caesarova díla. Tak dal překladatel působivě vyzníť některým dramatickým situacím, jako je 1,38—39 strach Římanů před Germány, 2,25 boj s Nervii v římském táboře, 2,33 porážka Atuutuků aj., zejména pak 7,77—78 neslýchaný návrh Kritognatův a 7,89 kapitulace Galů, takže — jak žádá K. Svoboda (O překládání, Věda a život X, 1944, str. 64) — „čtenář se překladem stejně baví, poučuje nebo povznáší, jako se baví, poučuje nebo povznáší původním dílem“.

V tiráži se uvádí, že překlad byl pořízen podle teubnerského vydání z r. 1925 (bez vydavatelova jména). Překladatel se nemusel zabývat složitým problémem kritiky textu, který už v době Liviové byl porušen (M. Rambaud v recenzi Seelova vydání z r. 1961 Gnomon 34, 1962, str. 785). V nejnovější době se užívá k rekonstrukci původního textu také výsledků archeologického bádání. Tak 7,72,2 reliquas omnes munitiones ab ea fossa passus quadringentos reduxit — v Burešově překladu všecka ostatní opevnění vedl dále vzuadu, čtyři sta stop od tohoto příkopu — s rukopisnými variantami pedes, pedibus, passus bylo dlouho předmětem četných diskusí. Vydavatelé se většinou klonili k čtení pedes, protože šestisetmetrová vzdálenost opevnění druhého sledu se zdála málo pravděpodobná. M. Rambaud (ibid. str. 786) vysvětluje, jak mohlo dojít k porušení textu: zkratka pc za původní passus circiter dala prý vznik čtení ped, které bylo později čteno jako pedes a pedibus, jak je v části rukopisů. Správnost původního passus podporují archeologické objevy, jak ukazuje J. Harmand (Un témoignage archéologique sur bulletins Césariens, Revue des Études Anciennes LXIII, 1961, str. 31—44). Podobně E. Šimek (Velká

Germanie Klaudia Ptolemaia, Brno 1953, IV. str. 326 n.) ukazují, že ze dvou variant 6,24,4 nuno quoniam in eadem inopia egestate patientia qua Germani permanent eodem victu et cultu corporis utuntur — u Bureše protože však Germáni setrvávají v stejném nedostatku, nouzi a odříkání jako dříve, protože se živí stejnou potravou a stejně pečují o své tělo — s variantami patientiaque dosvědčuje stav dnešních našich archeologických vědomostí správnost čtení patientiaque. Ostatně výsledky archeologických výzkumů potvrzují spolehlivost Caesarových zpráv (E. Šimek, *ibid.* str. 210 n., A. Grénier, *ibid.* str. 597).

Překladatel opatřil jednotlivé knihy Zápisků výstižnými názvy, rozčlenil je podle obsahu v myšlenkově uzavřené části a ty opět v kratší úseky s heslovitými nadpisy, jak je to v souhlase s překladatelskou praxí nové doby, ostatně i některá teubnerská vydání doprovázejí souvislý text originálu hesly vyjadřujícími stručně obsah stránky. Překlad doprovázejí jednoduché instruktivní plány bojových situací a obrázky, jež zároveň se stručnými poznámkami a abecedním jmenným rejstříkem s vysvětlivkami a poučením o římském vojenství umožňují čtenáři dokonalejší porozumění textu. Postrádáme jen mapku Galie. Doslov napsal Jaromír Borecký (v tiráži chybně vytištěno Boreský); obsahuje stručné, ale výstižné vylíčení vývoje římských dějin, který s vyhocením třídních rozporů římské společnosti dospěl ke krizi republiky, přílehou charakteristiku Caesarovy osobnosti a jeho politické a literární činnosti a posléze údaje o vlivu jeho díla na kulturní tradici.

Nové vydání Caesarových Zápisků o válce galské spolu s Burianovou monografií o Caesarovi vyšlou nedávno v řadě „Portréty“ umožní českému čtenáři nejen se seznámit se způsobem, jak se šířilo římské imperium, nýbrž i pochopit hlouběji jednu z nejvýznačnějších světových postav, která výrazně zasáhla do historického vývoje lidstva.

Antonín Hartmann

Kazimierz Michałowski, Palmyre. Fouilles Polonaises 1959. Państwowe wydawnictwo naukowe, Warszawa, 1960. Str. 232, obr. 238, 6 tab., in 4°.

Na výzkumu význačného archeologického střediska, jakým je Palmyra (dn. Tudmir), někdejší sídelní město rozsáhlé efemerní říše slavné královny Zenobie a významná stanice karavanního obchodu v syrské poušti mezi Mesopotamií a Středomořím, pracovali donedávna badatelé angličtí, němečtí, francouzští, syrští, dánští a švýcarští a k nim přistoupili v posledních letech i archeologové polští za vedení prof. varšavské university K. Michałowského. Byl jim svěřen výzkumem se dostává do osvětlení zčásti odlišného také kolonáda s řadou korintských sloupů po obou stranách ulice, jejíž pozdější úprava ukazuje další dvě historická období, byzantské, jež použilo římského materiálu pro stavbu obytných budov, a arabské, které naložilo libovolně a méně pečlivě se stavivem i byzantským pro své potřeby. Zbytky obydlí se skladišti a obytnými místnostmi dochovaly tu i rozmanité předměty užitkové pro běžný život. Předpokládaný vzhled této části města v grafické rekonstrukci L. Dabrowského (obr. 88) se opírá o architektonické články, jež tam byly nalezeny (str. 9—81).

Významné je poznání typu praetorské brány, jejíž úprava se jeví po tomto doplňujícím zjištění některých nových stavebních prvků a dekoračních článků podstatně jiná než na dosavadním plánu, vypracovaném jen podle sondáží a publikovaném v dvojsvazkové knize Th. Wieganda a D. Krenckera, Palmyra. Ergebnisse der Expeditionen von 1902 und 1907. Berlin 1932. Novým výzkumem se dostává do osvětlení zčásti odlišného také kolonáda s řadou korintských sloupů po obou stranách ulice, jejíž pozdější úprava ukazuje další dvě historická období, byzantské, jež použilo římského materiálu pro stavbu obytných budov, a arabské, které naložilo libovolně a méně pečlivě se stavivem i byzantským pro své potřeby. Zbytky obydlí se skladišti a obytnými místnostmi dochovaly tu i rozmanité předměty užitkové pro běžný život. Předpokládaný vzhled této části města v grafické rekonstrukci L. Dabrowského (obr. 88) se opírá o architektonické články, jež tam byly nalezeny (str. 9—81).

2. kapitola (82—136) obsahuje popisný katalog plastických výtvorů nalezených v tomto sektoru, jež jsou vesměs ve stavu fragmentárním a často otřelé a poškozené. Pocházejí z pohře-